

Észrevételek az 1101. évi második reguláris hullám eredményeiről, illetve az anatóliai muszlim megosztottságról

A keresztes háborúk korának egyik legizgalmasabb mozzanata, véleményem szerint, szerepének fontosságát tekintve mégis egy viszonylag „elhanyagolt” eseménye az első keresztes hadjárat második reguláris hullámának 1101-es katasztrófája, amely mindösszesen négy évvel az első hullám anatóliai áttörésének sikerei után következett be. Három kiemelkedően nagy nyugati sereg semmisült meg rövid időn belül anatóliai területen a szeldzsuk-törökökkel megvívott összecsapások sorozatában. Ez a nyugati szemzőgből kijózanító vereségsorozat igencsak érdekes kontextusba helyezi a történelemtudomány által gyakran megfogalmazott keresztes fegyverfölény kérdését. A nyugati katonai kultúra magasabbrendűségének vizsgálata mellett mindenképpen fontosnak tartom áttekinteni a mohamedán világ megosztottságának kérdését is. A második reguláris hullám ugyanis más megvilágításba kerülhet, ha az 1101-es eseményeket a szeldzsuk-török hatalmi berendezkedés szempontjából vizsgáljuk.

Az első reguláris hullám sikerei

Az első keresztes hadjárat első reguláris hulláma páratlan győzelmet aratott 1099. július 15-én Jeruzsálem bevételekor. Egy három éves, viszontagságos háború végcélját érték el a kereszténység legszentebb városának elfoglalásával. A hadjárat folyamán a nyugati keresztes seregek fölénye szembetűnő volt. Lényegében az összes nagyobb, muszlimokkal vívott nyíltszíni csatát győzelemmel vívtak meg: 1097. július 1-jén és szeptember 10-én Dorülaion, illetve Herakleia mellett, 1098. június 3-án Antiókhia falai előtt, 1099. augusztus 12-én pedig az aszkaloni síkon győzték le az ellenséges seregeket.¹ Emellett a várharcászatot tekintve is kiemelkedően eredményes volt az első reguláris hullám. Több, komolyan megerősített és bevehetetlennek hitt erősséget foglaltak el, többször hónapokon át tartó ostromoknak köszönhetően. Ezek közül a legfontosabbakat kiemelve: komoly bizánci segítséggel bevették Niceát (Nikaia), majd önállóan megvívták Antiókhia és Jeruzsálemet. Továbbá több tucat kisebb-nagyobb várat, illetve megerősített települést is elfoglaltak. Az említett összecsapások és várostromok mellett a kisebb létszámmal végrehajtott katonai akciók, portyázások is meglepő sikerekkel zárultak. Olyan ellenséges területeken, ahol ez a fajta hadviselés inkább az ellenfelek taktikai fegyvertárát jellemezték. Balduin, valamint Tankréd kilikiai akciója, Balduin Edesszáért folytatott küzdelme, Tankréd galileai hadjáratai is megmutatták az első hadjárat briliáns katonai vezetésének sokszínűségét, illetve az egyes vezetők egymástól független és kiemelkedően bátor kezdeményezőképességét. Az első, 1096-1099-es hadjárat győzelme egészen egyedülálló. A történelemtudomány mára beágyazottá vált magyarázata a sikerre a nyugati harcmódor meglepő újdonsága, illetve katonai fölénye a keleti szeldzsuk-török és fatimida csapatokkal szemben. A tárgyalt időszakban, a 11-12. században nyerte el kiforrott formáját az az európai lovagi harcmódor, mely nehéz harci méneken, zárt alakzatban támadó, hosszú lándzsát használó lovas rohammal operált.

¹ FLORI, 2001, 270-273.

A győzelem másik visszatérő magyarázata a muszlim világ végzetes megosztottságára vezeti vissza a sikerek okát. A keresztes sereg az első hadjárat idején az anatóliai, illetve szíriai szeldzsuk-török, fatimida hadurak állandó konfliktusait tudta kihasználni. Véleményem szerint, azonban az említett válaszok nem adnak teljes magyarázatot az első keresztes hadjárat sikerére. Ezért szeretném a továbbiakban megvizsgálni az 1101.évi keresztes vállalkozás anatóliai összeomlását a nyugati fegyverfölény szempontjából. Érdeemesnek láttam még részletesen áttekinteni a szeldzsuk-török seregek stratégiai-taktikai megjelenését a nyugati forrásokban. Vajon tényleg beszélhetünk átütő nyugati katonai erőfölényről a szeldzsukokkal szemben? Illetve a kis-ázsiai szeldzsuk-török hatalmi berendezkedést és annak megosztottságát is fontos megvizsgálni abból a szempontból, hogy 1101-ben könnyedén semmisítettek meg egy legalább akkora, ha nem nagyobb, nyugati főúri hadjáratot, mint az azt négy évvel megelőzőt.

A második reguláris hullám

A jeruzsálemi diadal híre végigsöpört Európán, és az 1096-os hadjáratot megelőző lelkesedést váltott ki a kontinens nyugati felének lakosságából. II. Paszkál pápa elődjéhez hasonlóan ösztönözte a keresztes seregek keletre indulását, akik ezúttal is hatalmas tömegekben vállalták a fegyveres zarándoklat gyötrelmeit. A második reguláris hullámmal visszatérnek keletre az 1096-os hadjárat leszerepelt vezetői, Blois-i István és Hugó Vermandois grófja is.² Megpróbálják lemosni a nevükre tapadt szégyent, amely dezertálásuk okán ragadt rájuk. A cserbenhagyott társak jeruzsálemi sikere után lényegében nincs választásuk, és a közvélemény kikényszeríti a csatlakozásukat az 1101-es hadjárat-hoz.³ A keresztesek három nagyobb seregbe tömörülnek. Az első, amely elindul keletre, egy lombard kontingens, melynek vezetője Buis-i Anzelm, Milánó érseke, de vele tartott Biandratei Albert gróf is. A lombard sereg már 1100. szeptember 13-án útra kelt, és a Magyar Királyságon átkelve bolgár területeken tartott téli pihenőt.⁴ Konstantinápolyt 1101 februárjának második felében érték el.⁵ Már bolgár területen kiütözik a keresztes seregek kegyetlenségre való hajlama. Többször is rablással, gyilkosságokkal rúgják fel az Alexiosszal kötött megállapodásukat, és fizetség helyett fegyverrel szereznek maguknak ellátmányt.⁶

A sereg hatalmas, feltehetőleg a húszezer főt is meghaladja a számuk.⁷ A lombard kontingens az első reguláris hullám csapataival megegyezően ezúttal is csak terhet jelent Alexiosznak, aki próbálja őket minél hamarabb az Ázsiába való átkelésre ösztönözni. Kisebbségi fegyveres összetűzések után a sereg hajlandó átkelni a Boszporuszon, de csak májusban indult el Anatólia belseje felé, miután csatlakozott a sereghöz Blois-i István francia földről érkező csapataival együtt. A keresztesek elfogadják tanácsadójuknak Toulouse-i Rajmundot, az első reguláris hullám hőst, aki a telet Konstantinápolyban Alexiosz vendégeként töltötte.⁸ A provanszál gróf alig pár éve volt az egyik vezetője az anatóliai áttörésnek, és a szeldzsukokkal vívott harcban többször is kitüntette magát.

² FRANKOPAN 2012, 181.

³ RILEY-SMITH 2009, 124-125.

⁴ TERPLÁN 2012, 76.

⁵ CATE 2006, 352.-353.

⁶ AACHENI ALBERT 588-589.

⁷ RUNCIMAN 2002, 300-301.

⁸ RILEY-SMITH 2009, 129-130.

Acheni Albert beszámolója szerint Rajmund sokat tett a császár és a keresztések közötti viszony rendezéséért, hiszen Alexiosz már az első konstantinápolyi találkozásuk óta bízott benne, a keresztések pedig, mint szentföldi veteránt, elfogadták közvetítőként.⁹ Rajmund valószínűleg hamar megbánta a csatlakozást, mert a lombardok nem hallgattak rá a hadjárat folyamán, és nem fogadták el valószínűsíthető felajánlkozását a sereg irányítására.

Az első kereszties hadjárat második reguláris hullámával mélyebben, sajnos, csak két forrás foglalkozik igazán, amelyekből a hadjárat rekonstruálása részletesen is végrehajtható. Acheni Albert és Anna Komnéné munkája. Az említett krónikások mellett Ekkehard aurai apát, illetve Chartres-i Foucher érinti viszonylag részletesebben a hadjárat lefolyását.¹⁰ Anna hozzáállása a lombard sereghez meglehetősen rosszindulatú. Normannoknak nevezi őket, mely ismerve Alexiosz Komnénosz véres háborúit Guiscard Róbert, majd később Boemund ellen, semmiképpen sem nevezhető pozitív jelzőnek. Elképesztő méretű seregről ír, melynek nagyságát 150.000 főre teszi, melyből 50 ezer főt tesz ki a lovasság (Acheni Albert 260 ezer emberben határozta meg a Konstantinápolynál összegyűlt sereget¹¹). Hangsúlyozza, hogy mennyire makacs módon elutasították Alexiosz tanácsait, és csak Rajmundot voltak hajlandóak elfogadni tanácsadóként, bizánci kíséreként pedig Tzitasz tartott velük.¹² Ez a bizánci lépés nem meglepő. Már az első reguláris hullám mellé katonai tanácsadót rendelt Alexiosz, Tatikiosz személyében. Feladata a katonai tanácsadáson kívül az egykori bizánci erősségek visszaszolgáltatásának a felügyelete lett volna. Kapcsolata a makacs és becsvágyó kereszties vezérekkel azonban borzalmasan alakult. Nikaia visszaszolgáltatásakor már érződött a kezdődő ellenszenv a bizánciakkal és a tanácsadóval szemben.¹³ A bizánciakat a keresztiesek egy része egyszerűen csak kémnek tekintette. Antiókhia elhúzódó ostromának kimenetelét, mely nem sok jóval kecsegtetett a keresztiesek számára, Tatikiosz meg sem várta. Azzal az indokkal, hogy ellátmányt szerez a keresztény seregek számára Ciprusról, otthagya az ostromtáborát. A hadjárat további részében már nem tért vissza, ezért kereszties részről az áruló bélyege is ráragadt. Ilyen előzményekkel Tzitasz sem várhatta, hogy komolyabb befolyással lehet majd az eseményekre, hogy azokat esetlegesen a bizánci érdekeknek megfelelően képes lehet irányítani.

A helyzetet jelentősen bonyolította, hogy 1100 nyarán Rajmund régi riválisa, az első reguláris hullám másik fontos vezetője, Tarantói Boemund, Danismend Malik Gázi emír fogságába került.¹⁴ A második reguláris hullám idején Nikszár várában raboskodott. Boemund nimbusza ezekben az években elképesztő méreteket öltött Itáliában. Így nem volt meglepő, hogy a lombardok teljesen figyelmen kívül hagyták az első hadjárat veteránjainak, Rajmundnak és Blois-i Istvánnak tanácsát, hogy érdemesebb lenne az első hullám útvonalát követni. Ők mindenáron Boemund kiszabadítását szerették volna elérni, aki Anatólia észak-keleti régiójában raboskodott, ezért Ankara irányába vezették volna a kereszties csapatokat.¹⁵ Az egyesült sereg (lombardok, franciák, németek)

⁹ ACHENI ALBERT 592-593.

¹⁰ Kiváló összefoglalást nyújt a hadjárattal foglalkozó forrásokról, illetve az azok által megállapított kereszties seregek létszámáról: CATE 2006, 343.; 351.

¹¹ ACHENI ALBERT 594.

¹² ANNA KOMNENE 318-319.

¹³ FLORI 2001, 73.-74.

¹⁴ FRANKOPAN 2012, 183.

¹⁵ CATE 2006, 354.

Nikomédiából indult meg az első reguláris hullám útvonalát követve, amit az első hullám veteránjai is ajánlottak, de a lombardok kitarítottak a Boemund kiszabadítása mellett meghozott elhatározásuknál. Mivel számukat tekintve ők alkották a sereg gerincét, a franciákat és a kisebb német kontingenst is meggyőzve, nem a Konyába, hanem az Ankarába vivő út mellett döntöttek.¹⁶ A várost június 23-án vették be, miután egy meglepetéssel járó roham segítségével sikerült kiűzniük a szeldzsuk helyőrséget.¹⁷

Ankara bevétele után a sereg Gangra felé indult tovább. A tervük az volt, hogy Amaszia irányából közelítik meg Niksárt. A szeldzsukok azonban már vártak rájuk Gangránál. Kilidzs Arszlán, Szulejmán szultán fia, aki az első reguláris hullámot nem volt képes megállítani, újból az ellenállás mellett döntött. Kiegyezett a másik anatóliai török hatalmassággal Danismenddel, és Ridvántól, Aleppó emírjétől is segítséget kért, hogy felvehessék a harcot a frankokkal.¹⁸ A keresztieseknek nem volt esélyük kieroszakolni az átkelést Gangránál, ezért Kasztamuni felé vették az irányt. A Halüsz folyón átkelve már Danismend területén csaptak le a mohamedán seregek, és rendeztek vérfürdőt a keresztények között. Anna Komnéné beszámolója szerint a keresztiesek a folyón való átkelés után egy kisebb keresztény települést különös kegyetlenséggel teljesen kiirtottak, mielőtt a muszlimok csapdájába estek volna. Anna kiemeli a török csapatok felkészültségét és összetett taktikájukat is, mely a nyugati seregek vesztét okozta.¹⁹ A mozgékony keleti lovassággal nem tudott mit kezdeni a statikus nyugati sereg. Aacheni Albert részletesen leírja, hogy a rossz terepviszonyok között milyen nehezen boldogultak a nyugati lovagok a szeldzsuk lovasok sebességi fölényével, akik folyamatos tüzelésükkel komoly sebesüléseket okozva tették harcképtelenné a keresztieseket:

„Sed Turci callide et prelio docti post aliquantulum fuge subito frena reicientes, ac sagittarum grandine remordentes, gravi vulnere tam equos quam homines perimebant”²⁰

A vezérek szűkebb környezete valamennyire állta a sarat, de ez is csak annyira elég, hogy valahogy kihúzzák az éjszakáig. Rajmund és Blois-i István is csak a testőrségének köszönhetően tudta magát kivágni a Fekete-tenger irányába. A lombardoknak azonban esélyük sem volt. A csata második fele már inkább vérfürdő, melynek több ezer kereszties esett áldozatul vagy került rabszolgasorba.²¹

Chartres-i Foucher krónikájának leírásában is érzékelhető a kereszties seregek tragikus megsemmisülésének háttere, mely kiemeli az utánpótlás hiányát, illetve a szeldzsuk seregek szokatlan harcmódorának meglepetéssel járó alkalmazását:

„(2) his is Romaniae finibus obstitit Soliman Turcus, cui iam diu Franci Nicaeam urbem abstulerant. sed detrimenti sui non immemor cum multitudine Turcorum magna exercitum Francorum infeliciter dispersit et confudit et totum ferme ad interitum advexit. (3) sed quia Domino providente catervatim per plures incedebant vias, nec contra omnes dimicare nec omnes occidere potuit. sed quia eos fatigatos et fame et siti anxios atque pugnae sagittariae indoctos esse didicit, magis quam C milia equitum atque peditum gladio peremit.”²²

¹⁶ AACHENI ALBERT 594-597.

¹⁷ ANNA KOMNENE 319.

¹⁸ CATE 2006, 355; RUNCIMAN 2002, 302.

¹⁹ ANNA KOMNENE 319.

²⁰ AACHENI ALBERT 606-607.

²¹ CATE 2006, 356-357.

²² FULCHERI CARNOTENSIS 430-431.

Tzitasz, Rajmund és csapata komoly nehézségek árán elérte a Fekete-tenger bizánci fennhatóság alá eső partszakaszát. Innen jutottak el hajón Konstantinápolyba, és informálták Alexioszt a hadjárat totális kudarcáról. Rajmund segítséget kért a császártól, hogy visszatérhessen seregéhez, amely Tripolisz környékén állomásozott. A kérést a császár teljesítette, és pénzzel, szállítóeszközökkel is ellátta a provanszál grófot.²³

A második reguláris hullám második nagy serege francia területéről érkezett és II. Vilmos Nevers grófjának vezetésével ért Konstantinápolyba, 1101 júniusában.²⁴ Aachen Albert véleménye szerint mind Vilmos, mind a serege komoly erőt képviselt. Magasztalja a gróf személyes képességeit, seregét pedig 15 ezer főre teszi, mely komoly lovas-sággal rendelkezett.²⁵ A sereg célja az volt, hogy utolérje a lombard sereget, ezért nem időzött sokat a császárvárosban, és amilyen gyorsan csak tudott, átkelt a Boszporuszon.²⁶ A sereg bár kisebb volt, mint a lombard kontingens, de egy jól szervezett, fegyelmezett csapat benyomását keltette. Ankaráig követték az előttük vonuló kereszttesek útját. A városnál Vilmos felmérte, hogy nem lesz képes utolérni a lombardokat, ezért visszafordult és rátért az első hullám által használt útvonalra, Ikónium irányába. Aachen Albert beszámolója szerint Kilidzs Arszlán és Danismend egyesült seregei itt kezdték meg a kereszties seregek felörlését a terep adottságait és a lovasnomád harcászat minden előnyét felhasználva:

„Ad hec, cum nondum ciuitati appropinquassent, Solimannus, Donimannus cum copiis et armis Turcorum a recenti cede Longobardorum, uix diebus octo peractis, reuersi et comitis de Nauers subsecutione comperta, festinato per notas semitas collium et uallium accelerantes, illis occurrerunt, ac sagittis crudeliter eos assilientes, triduo exercitum, ante et retro positos insidiis, bello grauissimo et acerbis plagi fatigabant.”²⁷

A kereszties had erejét mutatja, hogy az első rajtaütéseket még sikeresen átvészelték és a sereget egyben tartva érkezett meg Nevers grófja Ikónium falai alá. A várost nem sikerült meglepniük és rohammal bevenniük, a szeldzsuk helyőrség pedig kitartónak bizonyult, ezért Vilmos a továbbindulás mellett döntött. Sokáig azonban nem jutottak. A Kilidzs Arszlán vezette török seregek délnek fordultak és még Vilmos előtt Herakleiaiba értek. A településtől nem messze csaptak össze a francia seregekkel, akiket könnyűszerral legyőztek. A könnyűlovas szeldzsukok nyílzáporával nem tudtak mit kezdeni a kimerült és készleteikből kifogyott nyugati csapatok, lényegében teljesen megsemmisültek az ekkor már a közelharcot is felvállaló törökökkel vívott egyoldalú küzdelemben:

²³ ANNA KOMNENE 320 (Aachen Albert beszámolója szerint Alexiosz nem volt ilyen kegyes, és rendkívüli nehezteléssel fogadta Rajmund csapatát. A császár csak az után enyhült meg, hogy a provanszál gróf részletesen elmagyarázta a történeteket, és kiemelte, hogy Alexiosz érdekeit szem előtt tartva cselekedett. Lásd: VIII, 24, 615.-616.).

²⁴ RILEY-SMITH 2009, 130.

²⁵ AACHENI ALBERT 618-619.

²⁶ CATE 2006, 359.

²⁷ AACHENI ALBERT 620-621.

„Turci autem post paululum temporis comperientes exercitum iam sitis graui passione defectum et parum posse resistere, extemplo eos insecuti, sagittis aggressi sunt, per diem integram prelium graue hinc et hinc committentes, et utrimque in gladio, arcu et lancea corruentes, totam latissimam uallem sanguine suo repleuerunt ac densis corporibus occisorum uirorum ac mulierum terra regionis huius occupata est.”²⁸

A szeldzsuk bekerítésből Vilmos is alig tudta kivágni magát pár tucat emberével. Fel-szerelésüket elvesztve és iszonyatos megpróbáltatásokon keresztül jutottak el Antiókhia-ba, több héttel a vereségét követően.²⁹

1101 márciusában indult útnak a második reguláris hullám utolsó nagy nyugati serege, IX. Vilmos Aquitánia hercegének vezetése alatt. Ezzel a sereggel tartott Vermandois-i Hugó az első reguláris hullám egykori vezére is. Az észak-itáliai átkelést követően Karintia területén egyesültek IV. Welf bajor herceg és ausztriai Ida őrgrófnő csapataival. A bolgár területeken való kisebb összecsapásokkal járó átkelést követően 1101 júniusának első napjaiban érték el Konstantinápolyt. Itt a német területekről érkezők közül sokan a hajókkal való továbbhaladást választották Jaffa irányába. A sereg nagyobb része azonban a szárazföldi út és az anatóliai átkelés mellett döntött.³⁰

Ikóniumot már megviselt állapotban érték el, miután egy olyan hadiúton keresztül vonultak fel, amelyet pár héttel megelőzően még II. Vilmos serege használt, ezzel is csökkentve a megfelelő hadellátás lehetőségét. Emellett a szeldzsuk-törökök módszere-sen tönkretették a víznyerőhelyeket és az esetlegesen felhasználható élelemforrást is felpredálták. A keresztesek 1101 szeptemberében érték el Herakleiat, ahol a felderítést teljesen nélkülöző nyugati csapatok belesétáltak Kilidzs Arszlán csapdájába. A bekerített keresztesek katasztrofális vereséget szenvedtek, miután a vizes terepen lovasságukat nem volt esélyük kihasználni. A sereg nagy része a csataterén megsemmisült vagy fog-ságba esett. A szeldzsukok taktikai fölénye ezúttal is szembetűnőnek bizonyult. Gondo-san megválasztott helyszínen számoltak le az aquitániai-bajorsereggel, kihasználva azt, hogy a keresztesek kimerült csapatai már nem tudták bevetni nehézlovasságukat. A szeldzsukok a sereg teljes elpusztítására törekedtek, ezért a csatáról elmenekülő ke-reszteseket is megsemmisítették azok üldözése közben:

„Abhinc ad ciuitatem Relei, ubi fluuius torrens diu et longo desiderio optatus cunctis sufficeret, descenderunt. Sed Solimannus, Donimannus, Caratx, Agymitj principes Turcorum, cum infinitis copiis et armis in occursum ex improuiso peregrinis hiis incautis affuerunt, altero ex litore, homines, equos et omnia iumenta adaquari in arcu et sagittarum grandine prohibentes, dum a longo fatigati et siti exhausti Christiani non ultra uim sufferre potuerunt. Unde unanimiter post pluriman et diutnam contentionem seuissimam, que ex utroque litore palustri et profundo fiebat, uniuersi Christiani fugam arripientes, inaudita ab impiis insecutoribus attriti sunt. Quidam autem, estimantes tam crudele martyrium euadere, diuisi a multitudine quoddam in pratum contententes, feno latere et abscondi querebant. Sed nequaquam sic uite reseruati, ad trecentos ibidem sagittis confixi interierunt.”³¹

A vezérek közül ausztriai Ida eltűnt, Hugó pedig olyan súlyos sebet kapott egy szel-dzsuk nyílvezzőtől, hogy pár héttel később elhunyt. Welfnek és Vilmosnak sikerült elmenekülnie, és Tankréd segítségével, bár sereg nélkül, de sikerült eljutniuk

²⁸ AACHENI ALBERT 622-623.

²⁹ RUNCIMAN 2002, 305.

³⁰ CATE 2006, 360-361.

³¹ AACHENI ALBERT 628-629.

Antiókiába.³² Vilmos gyötrelmes és megalázó megmeneküléséről érzékletes, bár nem teljesen pontos képet kapunk a Gesta Tancrediből, ami természetesen hű marad önmagához és Tankréd megmentő szerepét emeli ki, de mégis elképzelésünk lehet arról, hogy milyen mértékű lehetett a szeldzsuk-török pusztítás, ha a sereg fővezére is csak iszonyatos megpróbáltatások árán jutott biztonságos keresztes területre:

*„Tunc temporis Anselmus, Mediolanensis archiepiscopus, Willelmusque comes Pictavensis, contra Danisman in Romania praeliati: archiepiscopus interimitur, comes vero vix Turcorum manus evasit, fuga lapsus; tandem vero pauper, inops, nudus, ad Ciliciam confugiens, ubi ad Tancredum pervenit, Tancredum invenit. Omnium enim bonorum opulentia cumulator susceptus, qui omnium suscipitur egenus: exim confortatus, ad Montem Peregrinum transit; illuc qui Jerusalem eant, a comite accipit comitatum.”*³³

Az iszlám világ megosztottságának, illetve Kilidzs Arszlán anatóliai hatalmának kérdése

A 11. század utolsó évtizedének mohamedán Anatóliája erősen megosztott volt. Ez azonban egyáltalán nem meglepő, ha megvizsgáljuk a néhány évszázaddal korábban elinduló folyamatok hátterét. A hatalmas arab világbirodalom szétszakadása a 8-9. században a birodalom keleti végében is végbement. Ebben a régióban azonban nem arab eredetű dinasztiák kerültek hatalomra, hanem perzsa, illetve török hatalmi központok rétegződésének folyamata indult el. Olyan dinasztiák emelkedtek fel, mint a Táhíridák, a Szaffáridák és a Számánidák. Több millió km²-es területeket tartottak ellenőrzésük alatt, amíg egy fiatalabb és becsvágyóbb törzs vagy család csapatai meg nem semmisítették őket és át nem vették az ellenőrzést területeik felett.³⁴ A 10. század már a török-perzsa hatalmi konfliktusok jegyében zajlott Irak területén. Bár a század jellemzésekor többször is előfordul a „sííta” jelző, köszönhetően a Számánida illetve a Bújida uralomnak,³⁵ a háttérben már egy szunnita hatalmi koncentráció kialakulása körvonalazódott. Ekkor jelent meg az a török elem, ami már nem csak nomád harci alakulatokat adott a muszlim uralkodók kezébe, hanem kilépett a pogány testőrség szerepéből, és az iszlám vallással azonosulva államalkotó erővé vált. Ennek az új crőnek a frissessége pedig elég lendületet adott a Ghaznavidák (Gaznevidák) számára, hogy felvegyék a küzdelmet a Perziát és Irakot uraló Bújida (Buvajhida) birodalommal.³⁶

A Bújidák voltak az első perzsa eredetű dinasztia, amely képes volt a 10. század közepén olyan csapást mérni az Abbászida kalifátusra, mely alapjaiban írta át az iraki területek erőviszonyait. Az iráni területekről Bagdadra zúduló és azt 945-ben elfoglaló Bújidák nem csak a kalifátus központját vették be, de képesek voltak rávenni az Abbaszidákat, hogy elismerjék a megszerzett területek feletti uralmukat is. A dajlamita népcsoportra támaszkodó Bújidák félelmetes katonai potenciállal rendelkeztek.³⁷ A dajlamiták többszörös túlerővel szemben is megállták a helyüket, és csak a hasonló harci értéket képviselő, ugyancsak zsoldos szolgálatban jártas törökök voltak képesek velük

³² CATE 2006, 362.

³³ RADULFO CADOMENSI 709.

³⁴ ROGERS 1987, 28.

³⁵ PEACOCK 2007, 16-17.

³⁶ ROGERS 1987, 36.

³⁷ BUSSE 1975, 250-251.

felvenni a küzdelmet. A különbséget az jelentette, hogy míg a dajlamiták gyalogos harcosok voltak, a törökök lovasnomád harcmodort alkalmaztak. A Bújidák felismerve a gyors török lovasság előnyeit, mint zsoldosokat alkalmazni kezdték őket a seregükben. A 10. században tehát már megjelenik egy olyan hadviselést alkalmazó katonai erő az iszlám világban, mely képes kombinálni és sikeresen alkalmazni a gyalogos és a könnyű-lovas harcmodort. A török zsoldosok megjelenése ugyanakkor nem várt feszültséget okozott a Bújida csapatok között. A törzsi konfliktus a dajlamiták és a törökök között pedig elkezdte aláásni a Bújida seregek harci morálját.³⁸

Már a 10. század második felében több összecsapás is lezajlott a Ghaznavida török seregek és a Bújidák között. Ezek az összeütközések Ghaznavida sikerekkel zárultak, de nem jártak kiemelkedő hatással az irak-iráni hatalmi berendezkedést illetően.³⁹ A helyzet így is maradt a 11. század első pár évtizedében, amikor is a Ghaznavidák előretörése már előrevetítette a Bújida dinasztia bukását. 1029-ben bevették Ray (Rey) városát, ezzel gyökeresen felforgatva az iráni helyzetet. Az egyre nagyobb területet elfoglaló Ghaznavida csapatok nem csak katonai expanzió keresztül terjesztették ki befolyásukat, de kereskedelmi tevékenységük is megélénkült a térségben. Tudunk róla, hogy nyugati kereskedők is eljutottak a területeikre, hogy kereskedjenek a frissen megerősödött török hatalmi központtal.⁴⁰ A török előrenyomulással érezhetővé vált az iraki helyzet instabillá válása, mely nehéz helyzetbe hozta a Bújidákat. A perzsa származású dinasztiát azonban mégsem a Ghaznavidák söpörték el, hanem a mindössze pár évtized alatt fel-emelkedő új török törzs, a szeldzsukok. A szeldzsuk-törökök először 1035-ben győzik le a Ghaznavidákat, majd iráni pozícióikat az 1040-es dandanakáni csatában számolják fel végleg. Ezzel már közvetlen fenyegetést jelentettek Irakra és a Bújidákra.⁴¹

A szeldzsuk hatalomátvétel

A szeldzsuk-törökök előretörésének megállítására a már csak névleges hatalmat gyakorló Abbászidák nem rendelkeztek megfelelő katonai erővel, és inkább elfogadták a szunnita török főiséget, hogy megszabadulhassanak az ekkor már teljesen erejét veszített síita Bújida fennhatóságtól. A Tugril bég vezette törökök 1055-ben vették be Bagdadot, az Abbászida kalifát a helyén hagyták, de csak mint vallási vezető töltötte be a funkcióját. A politikai hatalom a szeldzsukok és Tugril kezébe került. A kalifának, Al-Káimnak pedig nem volt más választása, mint szultáni rangra emelni a szeldzsuk hadurat.⁴² A szeldzsuk-török seregek irak-iráni, majd később anatóliai előretörése egy teljesen új fejezetet nyitott a térség történelmében. Már a szeldzsukokat megelőző hosszú évtizedek folyamán is több török eredetű törzs tört be, és rabolta végig az iráni vagy bizánci területeket, azonban céljuk leginkább még a területek kifosztása volt. A források tükrében sokszor barbárnak láttatott törökök, akik birkóznak a perzsa, illetve arab nyelvvel,⁴³ katonai értelemben már egy egészen más minőséget képviselnek. Tugril serege a 11. század második felében azonban már egy lényegesen „professzionálisabb” képet mutatott, mely magyarázattal szolgál azokra az eredményekre, amit a szeldzsukok nem csak a

³⁸ BUSSE 1975, 252.

³⁹ BUSSE 1975, 293.

⁴⁰ POLGÁR 2004, 95.

⁴¹ BUSSE 1975, 299; HILLENBRAND 2007, 5-6.

⁴² BUSSE 1975, 302-303.

⁴³ TETLEY 2009, 29-30.

Ghaznavidák, illetve a Bújidák kiszorításakor tudtak felmutatni, de Bizánc anatóliai területeinek felszámolásakor is.⁴⁴ Tugril 1063-ban elvette Al-Káim kalifa lányát, ezzel is megpróbálva legalizálni Bagdad meghódítását.⁴⁵ Tugril, unokaöccse Alp Arslán, majd Málíksáh uralkodása a szeldzsuk-török hatalom kiterjesztésének kora (1055-1092). Hódoltatták az örményeket, majd betörve Anatóliába a korszak egyik legnagyobb hatalmi tényezőjével, a Bizánci Császársággal kerültek szembe, akire 1071-ben Mantzikertnél mértek megrendítő csapást.⁴⁶

Szulejmán, Alp Arslán unokatestvére rendezkedett be Anatólia területén, ahol 1077-ben megalapította a Rúmi Szultánságot (Ikóniumi Szultánság). Emellett a szeldzsuk-török hadak meghódítják Szíriát is, ahol Tutus rendezkedett be és folytatott harcot a Fátimidákkal a szíriai és palesztinai területek birtoklásáért, akikkel a szeldzsuk-törökök már az 1080-as évek kezdetétől komoly küzdelmet vívtak, többször Egyiptomot is veszélyeztetve.⁴⁷

A korszak szeldzsuk uralkodóinak kiemelkedő problémát jelentett az uralmuk alatt álló területek nagyszámú török népességének elhelyezése, illetve szálláshelyének létrehozása. Tugril (1038-1063), és később Alp Arslán (1063-1072) uralkodása idején fontos szultáni cél volt Anatólia területeinek benépesítése török népelemekkel, ezért ezekben az évtizedekben állandósult a szeldzsuk előretörés a térségben. Ebben az időszakban hódították meg például Nikszár, Ikónium és Hérakleia városait is. A térség feletti teljes uralom azonban nem volt biztosítva egészen, hiszen sok megerősített helyen még a bizánci helyőrség volt az úr. Ez pedig állandó veszélyt jelentett a szeldzsuk-török utánpótlási vonalakra. Bizánc anatóliai hatalmának megtörésére 1071-ig kell várni. A mantzikerti csatátéren felülkerekedő szeldzsukok olyan csapást mértek a Bizánci államra, mely hamarosan Anatólia etnikai képeinek átrendeződését is magával hozta. A terület teljes „eltörökösödése” persze hosszabb folyamatot vett igénybe, de a 11. század második fele megnyitotta Anatólia kapuit nem csak a szeldzsuk-török fegyveres réteg előtt, de egyéb népelemek letelepedését is elősegítette.⁴⁸

A szeldzsuk-török seregek Artuk bég vezetésével használták ki a Konstantinápolyban uralkodó zűrzavart, és további területeket vontak ellenőrzésük alá.⁴⁹ Artuk számára azonban nem maradt idő a teljes anatóliai berendezkedésre, miután Málíksáh visszahívta székvárosába, hogy segítséget nyújtson az Alp Arslán szultán halála után kiobbant trónharcokban. Az így keletkezett lehetőséget kihasználva nyomult be Anatóliába az iraki területekről menekülni kényszerült Kutulmis egyedlen életben maradt fia, Szulejmán, aki egyes Alp Arslánnal, illetve Málíksáh uralmával elégedetlen szeldzsuk törzsek pártfogását elnyerve kezdett egy új hatalmi központ kialakításába. Szulejmán szíriai területeken keresztül érkezett Anatóliába, ahol elfoglalta Ikóniumot, illetve Nikaiát is sikerült bevennie 1075-ben. 1077-től pedig elérkezettnek látta az időt, hogy szultáni ranggal ruházza fel magát.⁵⁰ A szultáni rang eredete máig vita tárgya. Nyilvánvaló, hogy a megnevezés és a rang nem származhatott Málíksáhtól, hiszen önállósodni vágyó alatt-

⁴⁴ PEACOCK 2010, 72-73.

⁴⁵ ROGERS 1987, 36.

⁴⁶ TURAN 2008, 232.

⁴⁷ ROGERS 1987, 36; OSTROGORSKY 2003, 305.

⁴⁸ TURAN 2008, 232-233.

⁴⁹ CAHEN 2001, 7-8.

⁵⁰ TURAN 2008, 234.

valóját nem emelhetette arra a méltósági fokra, amely őt is megillette. Kérdéses, hogy a Szulejmán szolgálatában álló török törzsek között terjedt-e el és vált használatossá a szultáni megnevezés, vagy pedig cserlegetesen bizánci diplomáciai hatásra vette fel a szultáni rangot Szulejmán, ezzel is kifejezve tényleges elszakadását Bagdadtól.⁵¹

Az Ikóniumi (Rúmi) Szultánság alapítója nem csak Anatóliában tevékenykedett, hanem szíriai területeken is igen aktív volt. Természetesen a Nagyszeldzsuk uralkodó, Maliksáh is törekedett arra, hogy legalább a látszatát fenntartsa annak, hogy Kutulmis nagytrörő fia az ő fennhatósága alatt állt. Kiváló példa erre az Ibn al-Athír történeti munkájában fellelhető részlet, melyben megemlékezik arról, mikor Szulejmán 1085-ben bevette Antiókiát, és Maliksáh gratuláló üzenetet küldött alattvalójának, illetve köszönetét fejezte ki birodalmának további gyarapításáért.⁵² Szulejmán által meghódított területek nagysága az 1080-as évek közepére elképesztő méreteket öltött. A Boszporusztól az időközben teljesen meghódított Kilikián át Szíria északi részéig egy többé-kevésbé egybefüggő terület fölött gyakorolt hatalmat.⁵³

A szeldzsuk-török hadak anatóliai előretörésének egyik legfontosabb eleme a magas szinten alkalmazott lovasnomád hadviselés főlénye a 11. század második felének bizánci szolgálatban álló hadszervezettel szemben. A Kis-Ázsiára zúduló szeldzsuk csapatok taktikája a földrajzilag teljesen megváltozott anatóliai körülmények között is kiválóan érvényesült a bizánci csapatokkal vívott harcokban, csakúgy, mint az irak-iráni területeken a Ghaznavidák ellenében.⁵⁴ A török csapatok egy olyan császári hadsereget szorítottak ki a hadviselés szempontjából rendkívüli földrajzi nehézségekkel bíró Anatóliából, amely a század első felében még több mint 200 ezer harcost tudott a soraiban, és amely a terepviszonyok okozta kihívásokkal is jobban tisztában volt ellenfelénél.⁵⁵ A szélsőséges körülmények azonban egyáltalán nem jelentettek akadályt a szeldzsukok számára. Már iráni területeken is kiütközött, hogy milyen kiemelkedően tudtak alkalmazkodni az időjárás által befolyásolt környezethez, amelyet még a saját javukra is tudtak fordítani. A Ghaznavidákkal vívott háborúk folyamán a hosszú, forró nyári időszakok is a szeldzsukok számára kedveztek, hiszen szűkösebb ellátás elégséges volt mind az állatok, mind a fegyveresek számára, ennek ellenére nem csökkent a sereg harci értéke. A Ghaznavida seregek számára a kegyetlen hőségben azonban a nagyobb hadmozdulatok is komoly problémát jelentettek. A sokkal nagyobb felszerelést, illetve a nagyobb ellátmányt igénylő állatállomány (a Ghaznavidák seregében még harci elefántokat is alkalmaztak) miatt seregük mozgékonyasága jelentősen csökkent, mely ledolgozhatatlan hátrányt jelentett a félelmetes manőverezési képességekkel rendelkező szeldzsukokkal szemben. Ugyanez a megállapítás igaz a téli hadviselés tekintetében is. A szeldzsukok a rendkívül hideg közép-ázsiai telek idején is mozgásban tudtak maradni és több ezer fős hadmozdulatokat végrehajtani, míg ellenfeleik a hó által eltorlaszolt utak járhatatlansága miatt képtelenek voltak számottevő katonai akciók végrehajtására.⁵⁶ A szeldzsukok bizánci érdekszférába érve sem kerültek számottevő hátrányba a nehéz és egyben változatos földrajzi és időjárási körülményeket produkáló anatóliai és észak-szíriai területeken. Hadviselésük egyik

⁵¹ CAHEN 1968, 75-76.

⁵² RICHARDS 216.

⁵³ CAHEN 1968, 77.

⁵⁴ PEACOCK 2010, 74-77.

⁵⁵ B. SZABÓ 2000, 100.

⁵⁶ PEACOCK 2010, 79-81.

alappilléret éppen a páratlan alkalmazkodó képességük jelentette, mely az anatóliai küzdelmek folyamán is fontos szerephez jutott.

Az 1080-as évek második felére azonban már nem beszélhettünk különálló anatóliai szeldzsuk hatalmi bázisról. Szulejmán hódításai révén ugyanis a Rómi Szultánság területi határait nem csak örmény területekre, de Szíriára is kiterjesztette. Az összecsapás a hatalmát féltő Nagyszeldzsukokkal így elkerülhetetlenné vált. Az Aleppót ostromló Szulejmán ellen Maliksáh az ekkor Damaszkuszt uraló testvérét, Tutust küldte, illetve a helyszínre rendelte az egykor Anatóliában először komoly szeldzsuk-török bázist kiépítő, de szultánjához lojalitását megőrző, kiváló katonai képességekkel rendelkező Artukot. Szulejmán nem vehette fel a harcot régi hűbérurának csapataival, 1086-ban megsemmisítő vereséget szenvedett el, és ő is holtan maradt a csatatéren. Fiát és örökösét, Kilidzs Arslánt Szulejmán megmaradt főemberei átadták Maliksáhnak, aki a Rómi Szultánátus örökösét Bagdadba vitette, hogy túszként magánál tarthassa a Nagyszeldzsukok számára oly sok problémát jelentő család legifjabb tagját.⁵⁷ Mint később világossá vált, elővigyázatossága nem volt megalapozatlan, hiszen Maliksáh szultán halálakor 1092-ben Kilidzs Arslán kiszabadult mezopotámiai fogságából, és azonnal Anatóliába indult, hogy visszaszerezze az uralmat atyja elvesztett területei felett.

Nem rekonstruálható teljesen, hogy a több évet fogságban tartott Kilidzs Arslán hogyan volt képes villámgyorsan átvenni az uralmat az egykor a családjának szolgálatot teljesítő török törzsek és azok vezetői felett, de Szulejmán szultán fia már szabadulásának évében Nikaiában székelt, legitim uralkodónak elfogadva mind Bizánc, mind a többi nagyobb török hatalmi központ szemében. Ez az elképesztő vezetői képességekről, illetve ambiciózus jellemről tanúskodó lépés pedig újra visszahelyezte a Rómi Szultánságot a kis-ázsiai politikai térkép vezető szereplői közé.⁵⁸ Kilidzs Arslán fiatal kora ellenére rátermett uralkodónak bizonyult. Már 1092-ben félreállította veszélyes apósát, Csakát, akit Alexiosszal egyetértésben gyilkoltatott meg, és ezzel stabilizálta a nyugat-anatóliai helyzetét. Alexiosz kiemelt tisztelettel bánt a szultánnal, amikor megkérte, hogy csatlakozzon egy közös hadművelethez Csaka ellen, akinek kalóztevékenysége nem csak a bizánciak, de Kilidzs Arslán számára is komoly problémát jelentett. Anna Komnéné leírása szerint a szultán saját kezével végzett Csakával, majd Alexiosszal a további békés együttélés mellett foglaltak állást.⁵⁹

Kilidzs Arslán azonban nem gyakorolt teljes hatalmat Anatólia területén. Keleten veszélyes ellenfél uralta Sivas, Kaiseri és Malatia (Meliténé) környékét. Danismend mint *Gázi* tűnt fel a régióban, az 1070-es években. Perzsiái eredetű neve és valószínűsíthető török származása is rejtélyes.⁶⁰ Pár év alatt azonban komoly hatalmat épített ki, és már a Rómi Szultánátus területeit fenyegette. Az első keresztes hullám megérkezésekor éppen hadban állt Kilidzs Arslánnal Malatia (Meliténé) birtoklásáért.⁶¹ Kilidzs Arslán szabadulását követően alig pár év alatt átvette az irányítást az Anatóliát átszelő déli útvonal felett, mely a Taurusz-hegység irányából közelítette meg Szíriát. A danismendidák kezén volt azonban az Ankarára és Kappadokiára támaszkodó északi útvonal ellenőrzése, melyen keresztül ugyancsak el lehetett jutni a kereskedelmi szempontból fontos észak-szíriai, illet-

⁵⁷ CAHEN 1968, 78.

⁵⁸ CAHEN 2006, 165; CAHEN 1968, 80-81.

⁵⁹ ANNA KOMNENE 243-244.

⁶⁰ CAHEN 2006, 163-164; CAHEN 1968, 82-83.

⁶¹ MAALOUF 2012, 29-30.

ve iraki területekre. Az első keresztes háború hajnalán Kilidzs Arszlán éppen arra készült, hogy leszámoljon Danismenddel, ezzel végérvényesen tisztázva az anatóliai hatalmi helyzetet.⁶² A két hatalmasság mellett még több török és örmény fejedelem is birtokolt kisebb-nagyobb területeket, akik azonban elismerték a Római Szultánátus névleges főségét.

Kilidzs Arszlán történelmi szerepe

Érdemesnek tartottam röviden és vázlatosan áttekinteni az iszlám világ keleti területeinek helyzetét az első keresztes hadjáratot megelőzően, hogy láthassuk, az iráni-török népelemek megjelenése teljesen új helyzetet teremtett Indiától Palesztínáig. Ezen keleti népelemek iszlamizálódásával egy merőben új impulzus érte a muszlim világot, mint politikai közösséget. A nomád népelemek frissessége és állandó konfliktusai nemhogy megállították volna az iszlám terjeszkedését, de lényegében katalizátorként hatottak rá és további növekedését, illetve területszerzését segítették elő. Kívülről megosztottnak tűnik az iszlám világ. Ercje azonban semmit sem csökkent, inkább folyamatos területi növekedése (leszámítva kisebb területi veszteségeket Itália déli részein és Szicíliában) tapasztalható. A 11. század végén, amikor a keresztesek megérkeztek Anatóliába, egy ilyen iszlám világgal találták szemben magukat.

Anatólia helyzete tehát rendkívül zűrzavaros volt az első reguláris hullám megérkezésekor. A mohamedán megosztottság mégis feledésbe merült, mikor a frank-bizánci seregek elfoglalták Nikaia városát és Kilidzs Arszlánnak a város felszabadítására tett kísérleteit is visszaverték. Danismend és a szultán azonnal félbehagyták a Malatia (Meliténé) birtoklása miatt kirobbant háborút, és Haszan kappadókiai emír seregeivel kiegészülve vállalták az összecsapást a keresztesekkel. Azonban mind Dorülaionnál, mind Herakleianál nagy vereséget szenvedtek el.⁶³ Az anatóliai mohamedán ellenállást az első reguláris hullámnak sikerült megtörnie. Súlyos harcok árán, de kicőszakolták az áttörést Szíria irányába, bár az átkelés több mint száz napot vett igénybe.

Érdemes azonban kiemelni Kilidzs Arszlán személyes helytállását, aki két nagyobb nyílt ütközetben is megpróbálta feltartóztatni a keresztes seregek előrenyomulását, és már az 1097-es anatóliai áttörés idején a nyugatiak szemében számottevő politikai szereplőként tűnt fel:

„ad castellum quoddam Solimanni uiri magnifici, ducis ac principis Turcorum”⁶⁴

Niceánál és Dorülaionnál is megpróbálta megállítani a keresztes seregeket, de mindkét összecsapásban vereséget szenved. A Dorülaionnál megvívott csata, véleményem szerint, az egész első keresztes hadjárat egyik legfontosabb fordulópontja. A magabiztos, Bizánccal, illetve annak nagy tömegű nyugati zsoldosaival évtizedek óta győzelmet győzelemre halmozó szeldzsuk-török hadak egy hatalmas és kijózanító vereséget szenvedtek el, mely az anatóliai harcok további menetét lényegesen meghatározta, és a szeldzsukok nyugati harcosokhoz való viszonyára is komoly hatással volt.⁶⁵ Ennek ellenére,

⁶² CAHEN 1968, 83-84.

⁶³ FRANKOPAN 2012, 147-149; MAALOUF 2012, 36-40.

⁶⁴ AACHENI ALBERT 32-33. Kilidzs Arszlán a nyugati forrásokban konzekvensen apja Szulejmán nevén szerepel. Lásd: CAHEN 2006, 163.

⁶⁵ NÉVTELEN KRÓNIKÁS 39-40.

meglátásom szerint, nem beszélhetünk könnyed keresztes sikerekről Anatóliában. Jól példázza ezt a fennmaradt keresztes források szeldzsukokról alkotott véleménye.

A nyugati források között is találunk olyat, mely megemlíti a szeldzsukok elszántságát, ahogyan teszi ezt a *Névtelen Krónikás* is művében:

„Ki volt valaha is olyan okos vagy művelt, hogy megkísérelte volna leírni a törökök merészségét, vitézségét, bátorságát? Ki gondolta volna, hogy félelmet keltenek a frankok között nyilaik fenyegetésével, miként megfélemlítették az arabokat, szaracénokat, örményeket, szíreket és görögöket? De ha Isten is úgy akarja, sohasem érnek fel a mieinkkel. Mindazonáltal azt tartják, hogy a frankok nemzetségéből származnak, és hogy természetűl fogva senki sem akadályozhat meg. Bizonyos, hogyha Krisztus hitében és a szent kereszténységben mindig kitartottak volna, és az egy Urat a Szentháromságban hajlandók lettek volna megvallani, ha helyes szándékkal és őszintén hitték volna, hogy Isten Fia a Szűzanyától született, szenvedett, halottaiból feltámadt és tanítványai szeme láttára a mennybe emelkedett, elküldte a Szentlélek tökéletes vigaszt, és uralkodik mennyben és földön, náluk félelmetesebb, bátrabb vagy harcba termettebb nép nem lenne e Földön. Így azonban Isten kegyelmével mégis legyőztek a mieink által. A csata július első napján zajlott le.”⁶⁶

A fentiekben áttekintett 1101-es hadjáratban azt láthattuk, hogy ugyanazok a szereplők, akik nem voltak képesek megállítani az első hullám áttörését, 1097-ben, mindössze négy évvel később, nagy győzelmeket aratva már Anatóliában megsemmisítik a második reguláris hullám seregeit. Kilidzs Arszlán uralkodói, illetve katonai képességei ekkor mutatkoznak meg igazán. Egységbe kovácsolja az anatóliai török hadurakat, és kíméletlenül leszámol az újabb keresztes hullámmal. A nyugati források ezúttal is kiemelik a szeldzsukok és Kilidzs Arszlán erejét. Az 1101-es év hadjáratai azonban már nem a keresztes fegyverek dicsőségét hirdetik:

„...Solimannus, Donnimannus, Balas de Sororgia non adhuc cede saciati, a die Marti usque ad diem Mercurii eos persecuti sunt eodem tramite quo tendebant post principes fugitivos ad Synoplum ut eos detruncarent et captivarent.”⁶⁷

Ezek az események, véleményem szerint, árnyalják az első keresztes hadjárat sikerét alátámasztó iszlám megosztottságról szóló érvelést. Hiszen négy év elteltével is kényszerű volt a szövetségekötés Kilidzs Arszlán és a Danismendek között. Ezt jól mutatja, hogy a 11. század első éveiben újra csak egymás ellen fordultak és évtizedekig folytatódott a harc az anatóliai főségért. Kilidzs Arszlán anatóliai erejét és tekintélyét érzékelhetjük abból is, hogy bár komoly vereségeket és veszteségeket szenvedett el az első reguláris hullámmal vívott harcokban, és fontos dél-nyugat anatóliai területekről kellett lemondania, a danismendidák nem voltak képesek arra, hogy egyáltalán megpróbálják megkérdőjelezni anatóliai hatalmát. Ez főleg annak fényében meglepő, hogy Danismend csapatai herakleiai vereségük után, mely bár nem járt nagy veszteségekkel, rendkívül gyorsan regenerálódtak. 1100-ban képesek voltak elfogni Boemundot. 1102-ben pedig bevették Malatiát (Meliténét), ami ekkor az Edesszát uraló II. Balduin védelme alatt állt.⁶⁸ A feszültség azonban a két török hatalmasság között nem csökkent. Kilidzs Arszlán ügyelt arra, hogy fennmaradjon jó viszonya Alexiosszal, így nyugati hátországát biztosítva

⁶⁶ NÉVTELEN KRÓNIKÁS 37-38.

⁶⁷ AACHENI ALBERT 616-617.

⁶⁸ CAHEN 1968, 86; RUNCIMAN 2002, 313-314.

fordulhatott keletre, hogy Malatia elfoglalásával biztosítsa az Észak-Szíriába vezető utak feletti fennhatóságot. Az újabb háborúja Danismenddel elkerülhetetlennek látszott, azonban annak 1105-ös halála megkönnyítette a szultán dolgát, aki 1106-ban bevette a stratégiai jelentőséggel bíró várost. Kilidzs Arszlán erejét mutatja, hogy mikor Boemund 1107-ben megpróbálta beteljesíteni apja álmát, és meghódítani Konstantinápolyt, a nehéz helyzetbe került birodalomnak létfontosságú segítséget jelentett az a szeldzsuk-török kontingens, melyet a szultán Alexiosznak küldött. A normann invázió a bizánci-szeldzsuk ellenállás hatására megtört, Boemund számára pedig nem maradt más, mint a császár által diktált megalázó békefeltételek elfogadása, és a visszatérés Dél-Itáliába.⁶⁹ Kilidzs Arszlán anatóliai helyzetének stabilizálása után a csapatai segítségével legyőzött normann vezér útjára lépve megpróbálta megvalósítani atyja, Szulejmán szultán álmát. A Rúmi Szultánátus alapítója nem feledte el, hogy apja, Kutulmis, az iraki és iráni területeken berendezkedő Nagyszeldzsuk dinasztia elől menekült anatóliai területre. A Bagdaddal vívott összeccsapásban azonban alulmaradt és életét veszítette. 1107-ben Kilidzs Arszlán is megpróbálta beteljesíteni a régi családi célt, és a Nagyszeldzsuk uralkodó Maliksáh fia, I. Muhammad ellen vonult. Hadjárata kifejezetten jól indult, hiszen sikerült bevennie Moszult. Ezután dél-keleti irányba tört előre, hogy megütközzön a Muhammad vezette Nagyszeldzsuk seregekkel. Az Eufrátesz és a Khabur folyó találkozásánál megvívott ütközetben azonban a Rúmi szultán, csakúgy, mint apja két évtizeddel előtte, szintén elbukott. Csapatai hatalmas vereséget szenvedtek, és Kilidzs Arszlán is holtan maradt a csatatéren. Halálával pedig az általa stabilizált anatóliai erőegyensúly is felbomlott.⁷⁰ Kilidzs Arszlán életpályáját azért tartottam fontosnak vázolni az első keresztes háború eseményeit követően, hogy lássuk, egy kiemelkedő tehetségű uralkodó volt az, aki felvette a harcot az első keresztes hadjárat hullámaival. Bizonytalan és nehéz helyzetben vette át Szulejmán szultán örökségét, de helyzetét félelmetes gyorsasággal megszilárdítva volt képes érdekeit érvényesíteni a szomszédos nagyhatalmakkal szemben. Bár az első reguláris hullámmal szemben 1097-ben elbukott, vezetésével a négy éve megvert és további zűrzavarba taszított szeldzsuk-törökök mégis képesek voltak megállítani a második hullámot, mely már az első által kitaposott ösvényen járt, és tudatában volt annak, hogy elődeik egészen Jeruzsálemig nem találtak legyőzőre az iszlám világban.

⁶⁹ CAHEN 2001, 13; YEWDALÉ 2010, 116-132.

⁷⁰ CAHEN 1968, 87.

Konklúzió

Az első keresztes hadjárat második reguláris hullámának eredménye tehát katasztrofális. Három keresztes sereg semmisült meg még az előtt, hogy Szíriába eljutott volna. Ankar bevétele kívül lényegében semmilyen értékelhető eredményt nem voltak képesek elérni. Nemhogy a Jeruzsálemi Királyságba nem jutott emberanyag, de a veszélyes anatóliai utak biztosítása sem sikerült. Azért tartottam fontosnak röviden áttekinteni az 1101-es hadjárat eseményeit, mert így kaphattunk teljes képet a sikeres első keresztes háborúról, illetve az azt közvetlenül követő mohamedán és nyugati fegyveres seregek között lezajlott összecsapások eredményeiről. Ezek pedig, véleményem szerint, egyértelműen megmutatják, hogy nyugati erőfölényről nem beszélhetünk, sőt, ha nem vesszük figyelembe a briliáns első reguláris hullám által elért sikereket, akkor egyértelműen a szeldzsuk-török seregek az eredményesebbek.

Már az első keresztes hadjáratot megelőző évtizedekben is inkább feléjük billent a mérleg nyelve. Az 1101-es hadjáratban aratott szeldzsuk győzelmek azonban még inkább figyelmet érdemelnek. Azok a seregek és hadvezérek, mint például Kilidzs Arszlán vagy a Danismendek, akik komoly vereségeket szenvedtek el az első hadjárat alatt, pár évvel később újra komoly tényezőként jelentenek Anatóliában. Az első reguláris hullám sikereiből táplálkozó, önbizalommal teli és jól felszerelt nyugati seregeket könnyedén szétverik még Herakleia előtt, ahol pedig pár évvel korábban már a harmadik nagy vereségüket szenvedték el az első hullám előretörése idején. Tehát nyugati haditechnikai fölényt említeni a 11. század végi Anatóliában véleményem szerint nem helytálló, de legalábbis mindenképpen vitatható.

Felhasznált források és szakirodalom

FORRÁSOK

AACHENI ALBERT	Albert of Aachen: <i>Historia Ierosolimitana. History of the Journey to Jerusalem</i> . Szerk. Susan B. Edgington. Oxford, 2007. (Oxford Medieval Texts).
ANNA KOMNENE	Anna Komnene: <i>The Alexiad</i> . (Trans. by E.R.A. Sewter, Edited by Peter Frankopan) London, 2003.
FULCHERI CARNOTENSIS	Fulcheri Carnotensis: <i>Historia Hierosolymitana (1095-1127)</i> . Szerk. Heinrich Hagenmeyer. Heidelberg, 1913.
RADULFO CADOMENSI	Radulfo Cadomensis: <i>Gesta Tancredi, in expeditione hierosolymitana</i> . In: <i>Recueil des Historiens des Croisades</i> . Párizs, 1866.
RICHARDS	D. S. Richards: <i>The Annals of the Seljuq Turks</i> . London, 2002.
NÉVTLEN KRÓNIKÁS	Névtelen Krónikás: <i>A frankok és a többi jeruzsálemi zarándok tettei</i> . In: <i>Az első és második keresztes háború korának forrásai</i> . Szerk. Veszprémy László. Budapest, 1999.

SZAKIRODALOM

- B. SZABÓ 2000 B. Szabó János: A Bizánci Birodalom Hadserege a X-XI. század fordulóján. *Társadalom és honvédelem* IV (2000/2) 97-105.
- BUSSE 1975 Busse, Heribert: Iran under the Buyids. In: *The Cambridge History of Iran Volume 4: The Period from the Arab Invasion to the Saljuqs*. Szerk. R. N. Frye. Cambridge, 1975.
- CAHEN 1968 Cahen, Claude: *Pre-Ottoman Turkey*. New York, 1968.
- CAHEN 2001 Cahen, Claude: *The Formation of Turkey*. Harlow, 2001.
- CAHEN 2006 Cahen, Claude: The Turkish Invasion: The Selchükids. In: *A History of the Crusades, Volume I: The First Hundred Years*. Szerk. Kenneth M. Setton, Marshall W. Baldwin. Milwaukee, 2006.
- CATE 2006 Cate, James L: The Crusade of 1101. In: *A History of the Crusades, Volume I: The First Hundred Years*. Szerk. Kenneth M. Setton, Marshall W. Baldwin. Milwaukee, 2006.
- FLORI 2001 Flori, Jean: *La Première Croisade. L'occident chrétien contre l'Islam*. Bruxelles, 2001.
- FRANKOPAN 2012 Frankopan, Peter: *The First Crusade-The Call from the East*. Cambridge (Massachusetts), 2012.
- HILLENBRAND 2007 Hillenbrand, Carole: *Turkish Myth and Muslim Symbol-The Battle of Manzikert*. Edinburgh, 2007.
- MAALOUF 2012 Maalouf, Amin: *A keresztény háborúk arab szemmel*. Budapest, 2012.
- OSTROGORSKY 2003 Ostrogorsky, Georg: *A bizánci állam története*. Budapest, 2003.
- PEACOCK 2010 Peacock, A.C.S.: *Early Seljuk History-A new interpretation*. London and New York, 2010.
- PEACOCK 2007 Peacock, A.C.S.: *Medieval Islamic Historiography and Political Legitimacy*. London and New York, 2007.
- POLGÁR 2004 Polgár Szabolcs: Kora középkori (9-12. századi) kelet-európai fegyverkereskedelemre utaló feljegyzések az írott forrásokban. In: *Fegyveres Nomádok, Nomád Fegyverek*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 21. Szerk. Balogh László, Keller László. Budapest 2004.
- RILEY-SMITH 2009 Riley-Smith, Jonathan: *The First Crusade-and the idea of crusading*. Philadelphia, 2009.
- ROGERS 1987 Rogers, Michael: *A bódító iszlám*. Budapest, 1987.
- RUNCIMAN 2002 Runciman, Steven: *A keresztény hadjáratok története*. Budapest, 2002.

- TERPLÁN 2012 Terplán Zoltán: *A Keresztes Hadjáratok és az Árpád-kori Magyar Királyság*. Budapest, 2012.
- TETLEY 2009 Tetley, G. E.: *The Ghaznavid and Seljuq Turkes-Poetry as a Source for Iranian History*. London and New York, 2009.
- TURAN 2008 Turan, Osman: Anatolia in the period of the Seljuks and the Beyliks. In: *The Cambridge History of Islam Volume IA: The Central Islamic Lands from Pre-Islamic Times to the First World War*. Szerk. P. M. Holt, Ann K. S. Lambton, Bernard Lewis. 2008.
- YEWDALE 2010 Yewdale, Ralph Bailey: *Bohemond I, Prince of Antioch*. h. n. 2010.

Abstract

A few remarks about the Crusade of 1101 and the divisions of the Anatolian Muslims

The aim of this paper to present the Crusade of 1101 and to analyse the results of this campaign. In addition the paper focuses on Kilij Arslan's military role during the operations of the First Crusade. It is fair to speak about one of the most enormous enterprises of the medieval age when we are talking about the Crusades. Kilij Arslan encountered with this monstrous campaign when the First Crusade arrived in Anatolia. From my point of view, despite the fact that the first Princes' Crusade successfully broke through in Asia Minor and occupied Jerusalem, we cannot talk about Western European military supremacy during the age of the First Crusade. The Seljuk-Turkish forces achieved success against the People's Crusade and the second Princes' Crusade under the command of Kilij Arslan. Even though he was defeated by the first Princes' Crusade, his outstanding performance against the campaign of 1101 was decisive regarding the political future of the Crusading States and the Holy Land.